

Denboraren makina

N A G O R E I R A Z U S T A B A R R E N A

Nork eta nola hil zuen Moctezuma II.a?

TENOCHTITLAN, EGUNGO MEXIKO HIRIA, 1520KO EKAINAREN 29AN. Azteken enperadore Moctezuma II.a hil zen, harri batek buruan jota, beharbada, edo ezpataz nahiz geziz zaurituta, azteken edo, agian, konkistatzaileen eskutik.

Heriotzaren uneraino historiografia bat dator, gutxi gorabehera. 1519ko azaroan Hernan Cortés inperioaren hiriburura sartu zenetik, itxuraz, enperadorearen eta espainiarren arteko harremanak baketsuak izan ziren; nagusiki, Moctezumak konkistatzaileen nahi guztiei men egin zielako. Baina Cortésék Moctezumak gordeta zeukan altxorra aurkitu zuenean, haren asmoak aldatu egin ziren. Zerga kontuengatik sortutako lis-kar bat aitzakia hartuta, Cortésék enperadorea bere jauregian atxilotu zuen. Beste bertsio batek dioenez, Cortés kanpoan zela, Alvarado ordezkioak 1.000 noble azteka inguru hil zituen. Aztekak altxa egin ziren, eta orduan erabaki zuten Moctezuma bahitzea.

Kontua da azteken matxinada betean enperadorea jauregiko balkoira –edo teilatura– irten zela, herritarren haserrea arindu nahian. Bernal Díaz del Castillo (1496-1584) kronikagilearen arabera, Moctezuma bere kabuz irten zen herritarrei hitz egitera, eta haiek, enperadorea salduz jotz, harrika eraso zioten. Harrikada horietako baten ondorioz hil

A. THEUET

Moctezuma II.a azteken enperadorea 1520ko ekainean hil zuten, baina ez dakigu zehazki nola.

zen, eta espainiarrek pena handia hartu omen zuten Moctezuma asko estimatzen zutelako (altxorra ez du aipatzen iturri honek).

Bernardino de Sahagun (1499-1590) frantziskotarrak, aldiz, espainiarren bertsioa jasotzeaz gain, iturri aztekak bildu zituen. Sahagunen kronikak espainiarren urre gosea aipatzen du. Harrikadez gain, herritar matxinatuek geziak ere jaurti zizkiotela dio. Baina Moctezumaren gorpuak ezpata zauriak zituela aipatzen du, eta horrek espainiarrak egingo lituzke errudun.

Moctezuma herritarrei hitz egitera Cortésék “eskatuta” irten zela diote historialari gehienek, eta espainiarren aurka matxinatutako herritarrek hil zutela. Baina 2003an, Matthew Restall historialari estatu-

batuarrak iturri azteken bertsioaren alde egin zuen; haren hipotesiaren arabera, Moctezuma ez zuen herritar azteken erasoak hil, eta espainiarrek, matxinatuak haren hitzekin geldiarazteko ahaleginak porrot egin zuela eta handik aurrera beste ezertarako behar ez zutela ikusita, Moctezuma ezpataz hiltzea erabaki zuten.

Ziurrenik ez dugu sekula jakingo azteken enperadorea nork eta nola errematatu zuen. Dena den, nahiko garbi dago zerk kondenatu zuen enperadorea. Eta inperioa.

Arrastoak

Gizakien arteko indarkeriaren lehen arrastoa

WITWATERSRAND UNIVERSITY

TXINA HEGOALDEAN, Mabatik gertu, 200.000 urte inguruko giza garezurra aurkitu zuten 1958an. Berriki, lokian zuen kolpe aztertu dute, eta ehiza istripu baten ondorioz gertatu izana baztertu dute ia. Hipotesi nagusiaren arabera, jaurtigai batek jo zuen, eta

jaurtigaia beste hominido batek bota zion. Horrenbestez, oraindik ziurtasunik ez bada ere, orain arte aurkitutako gizakien arteko indarkeriaren arrastorik zaharrena litzateke. Horrek ez du esan nahi, jakina, lehenago indarkeriarik ez zegoenik.